

„Hladni rat“ oko Djeda Mraza: Kultura i politika praznovanja u javnim obrazovnim institucijama u Bosni i Hercegovini

Đermana Šeta¹

Sažetak

U ovom radu razmatra se mogućnost kulture i politike praznovanja u javnim obrazovnim institucijama u Bosni i Hercegovini koja neće potiskivati pojedinačne identitete djece i koja će omogućiti poštivanje i uvažavanje različitosti. Općenito je analiziran slučaj prisustva „Djeda Mraza“ na dječijim priredbama u vrtićima i školama, jer se u Bosni i Hercegovini posljednjih godina u vezi s ovom temom vodi prilično žestoka rasprava, koja je uglavnom vezana za vjersku, sekularnu, ateističku ili neku drugu simboliku koju ovaj lik ima. Kao studija slučaja poslužila je organizacija novogodišnje priredbe u JU „Djeca Sarajeva“. Ovaj rad kroz povijesni prikaz razvoja ovog lika i analizu spomenutog slučaja ukazuje na glavne tačke prijedora te nudi i potencijalne preporuke za njihovo rješenje imajući na umu da svi akteri u obrazovnom procesu moraju ozbiljno pristupiti osjetljivim pitanjima vezanim za vjeru i uvjerenja roditelja i njihove djece istovremeno njegujući zajednički bosanskohercegovački identitet svojih građana ali i njihove pojedinačne, partikularne vjerske i kulturalne identitete.

Ključne riječi: Djed Mraz, JU „Djeca Sarajeva“, javne obrazovne institucije, zajednički i partikularni identiteti

¹ Zahvaljujem Centru za napredne studije iz Sarajeva na podršci prilikom pisanja ovoga rada kao i direktoru Centra dr. Ahmetu Alibašiću na korisnim komentarima i sugestijama. Sve eventualne greške u radu isključivo su moje.

Adila mi je pričalo o tome kako je djecu još od malih nogu odgajala u islamu; kako im je čitala Kur'an. Pričala mi je također kako se Elvir suočio sa svojim muslimanstvom u okruženju u kome preovlađuju kršćanske tradicije. Za Božić je došao i rekao: „Mama, na balkon ćemo staviti korpu i Djed Božićnjak donijet će mi poklone. Sve što napišem, on će donijeti.“ Rekla sam mu da neće. Rekao je da hoće, da svi prijatelji govore da hoće. Rekla sam da mu ništa neće donijeti jer to nije naš praznik, jer smo mi muslimani. Zatim je došao za Novu godinu i rekao da će poklone po korpama na balkonima donositi Djed Mráz. Rekla sam mu da to nije naše, da smo mi muslimani. Onda je došao Uskrs i Elvir je rekao da bi želio da šaramo jaja. Rekla sam mu: „Nećemo, to nije naše.“ Tad se naljutio i rekao: „J... ti ove muslimane, šta oni imaju?!“ (Terenski zapis, Jesenice, 14.11.2003).²

1. Uvod

Mnogo toga se promijenilo u ustrojstvu i društvu u Bosni i Hercegovini u posljednjih 20-tak godina. Promjene su se dešavale prebrzo, i prečesto su za određena pitanja i problemene selektivno usvajana *ad hoc* ili instant rješenja. Stoga, kada govorimo i o (ponovnom) pojavljivanju religije u javnom diskursu, javnim obrazovnim i drugim institucijama a uzimajući u obzir ranije socijalističko uređenje države u kome religija nije bila ni društveno poželjna ni prihvatljiva, vidljiva su brojna nezrela i ishitrena rješenja koja ne idu u prilog ni pluralnosti ni demokratičnosti Bosne i Hercegovine. Razdori među ljudima su veliki, nacionalistički naboj među narodima Bosne i Hercegovine hrani se pričama o razlikama a ne sličnostima među ljudima uz uvažavanje njihovih etničkih i vjerskih korijena. Tenzije među pripadnicima različitih religija i / ili naroda često su nametnute, instruirane i vještački proizvedene, ali prisutne u društvu. Jednako, možda čak i više, postoje tenzije i nerazumijevanje između vjernika i onih koji to nisu. Dodatni problem predstavlja i činjenica da su u društvu samo četiri tradicionalne religijske zajednice priznate kao zajednice s uvjerenjem ili ubjedenjem, dok se ostalim zajednicama koje također dijele određeno uvjerenje, ali možda nisu formalno organizirane, takvo pravo često ne priznaje. U sveopćoj atmosferi podjela iznose se ekskluzivistički stavovi i stvara se lažna dihotomija „za ili protiv“, koja rijetko ostavlja neutralnost kao opciju. Stoga se građani, izmanipulirani tako da vjeruju da drugog izlaza nema, priklanjaju „jednima“ ili „drugima“ i nesvjesno još više doprinose polarizaciji društva.

² Špela Kalčič, *Nisem jaz Barbika: Oblačilne prakse, islam in identitetni procesi med Bošnjaki v Sloveniji* (Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2007), str. 49.

Sve navedene pojave jasno se mogu uvidjeti u raznim slučajevima u kojima pravo na vjeru i uvjerenje u sferi javnog, zajedničkog prostora biva (neopravdano) osporavano ili ograničavano; ili nasuprot tome iskorišteno do prozelitizma. Jedan takav primjer, kojim se bavi ovaj rad, jesu i praznici i njihovo obilježavanje i praznovanje u javnim obrazovnim institucijama. Obilježavanje različitih praznika, bitnih dana i datuma, kako državnih, tako i međunarodnih ili vjerskih, pitanje je koje je zateklo mladu bosanskohercegovačku demokraciju, naročito uzimajući u obzir historiju drugačijeg režima prisutnog u zemlji do kraja 80-tih. Na koji način obilježavati vjerske praznike koji su postali dijelom nastavnih planova i programa? Kako metodološki obrađivati praznike koji su naslijeđe ranijeg političkog sistema ili neke druge praznike koji danas imaju drugačije značenje u odnosu na ono koje su taj događaj ili osoba primarno imali? Da li je rješenje u deskriptivnom pristupu svim značajnim datumima uz neutralnu, kulturološku podlogu? Ili je alternativa preskriptivni pristup? I gdje je granica između jednog i drugog? Ko i kada može i treba da kaže da određena praksa ili običaj prelazi granicu od puke kulturološke značajke do vjerske prakse, odnosno prakse suprotne nečijem uvjerenju? Jedan ovakav primjer, koji već neko vrijeme pred novogodišnje praznike okupira bosanskohercegovačku javnost jeste i pitanje vezano za lik Djeda Mrza. Najčešće dileme oko prisustva Djeda Mrza na dječijim priredbama vezane su za njegovo značenje. Šta je on? Dobročudni djedica bez bilo kakvih ideoloških primjesa? Sveti Nikola, kršćanski svetac? Proizvod ranijeg socijalističkog (ateističkog) režima ili isprazni simbol konzumerizma i kapitalističkih vrijednosti? Ovo naizgled marginalno pitanje postalo je platforma za nadmetanje suprotnih (i političkih) stavova. To je vidljivo i iz činjenice da se u jednom trenutku od mnogih političara i javnih radnika zahtijevalo očitovanje o ovom fenomenu i da je to jednim dijelom postalo i test za njihovo pripadanje ovoj ili onoj strani. Stoga ovaj rad analiziranjem navedenog slučaja pokušava ponuditi drugačiji i pluralniji pristup navedenom problemu, koji će moći poslužiti kao model prema kome se mogu rješavati i druga slična pitanja.

2. Povijesni razvoj ideje o Santa Clausu: Od Svetog Nikole do „Svetog“ Tržišta

Ideja o Djedu Mrzu koja danas postoji u Bosni i Hercegovini ponajviše se kretala tokom prethodnog socijalističkog režima, međutim na njegov današnji izgled i simboliku utjecalo je nekoliko je segmenata. Slijedi pokušaj da se prikaže svojevrsna geneza ovog lika, od samog postanka, različitih varijacija na ovu temu ali i određenih kontroverzi koje se vezuju za njega.

2.1. Korijeni i porijeklo

Polazna tačka za njegovo raslojavanje zasigurno je lik koji je u anglosaksonskoj kulturi poznat po imenu Santa Claus.³ Santa Claus je danas mitski lik koji donosi poklone djeci na Božić. Svakog Božića, praznika koji proslavlja rođenje Isusa Krista, Santa Claus donosi djeci poklone.⁴ Lik Santa Clausa nastao je od nekoliko likova koji su se smatrali donosiocima poklona u crkvenim i narodnim tradicijama, Svetog Nikole / Sinterklaasa i britanskog Djeda Božićnjaka (*Father Christmas*). Samo ime proizlazi iz imena *Sinterklaas*, što je holandski termin za kršćanskog sveca Svetog Nikolu i u SAD ga donose prvi naseljenici iz Holandije. Prema tradiciji, biskup Nikola je tokom 4. stoljeća živio u regiji Mira (današnji Demre), u današnjoj Turskoj. Zbog svoje navike tajnog darivanja i izuzetne darežljivosti prema djeci proglašen je svetim.⁵ Moguće je također povući brojne paralele između Santa Clausa i germanskog boga Odina, jednog od glavnih germanskih božanstava prije njihove kristijanizacije. Smatra se da su germanski narodi, između ostalih običaja, iz svoje ranije tradicije zadržali i ovaj običaj i stopili ga s likom Santa Clausa. Sveti Nikola živio je u 4. stoljeću, ali se s Božićem povezuje tek tokom srednjeg vijeka, iako se kao zvanični dan ovog sveca obilježava dan njegove smrti, 6. decembra po julijanskom kalendaru ili 19. decembra po gregorijanskom kalendaru.⁶ Mit o Santa Clausu populariziran je u SAD-u 1823. godine u pjesmi „Posjeta Svetog Nikole“ (*A Visit From Saint Nicholas*), koja se pripisuje Clementu Mooreu. Moore ovog sveca ne opisuje kao biskupa odjevenog u crveno, kako je to uobičajeno u Holandiji, nego kao djedicu koji vozi sanke što ih vuku sobovi. Na osnovu ove pjesme, ranih 1860-ih karikaturista Thomas Nast nacrtao je Santa Clausa kao debeljuškastog, bradatog čovjeka u crvenom⁷ odijelu, koji od tada sve više postaje dio anglosaksonske tradicije. Nadalje je takav lik Santa Clausa populariziran prikazom koji je Haddon Sundblom osmislio za božićnu reklamnu kampanju za kompaniju Coca-Cola 30-ih godina prošlog stoljeća. Prema navodima kompanije, inspiracija za Sundbloma bila je Mooreova pjesma iz 1822. Mooreov opis Svetog Nikole stvorio je ideju o toplom, prijatnom, debeljuškastom i

³ Najbliži ekvivalent na jezicima naroda u Bosni i Hercegovini bio bi „Djed Božićnjak/Božić Bata“, ali će se u tekstu kao generički koristi izraz „Santa Claus“.

⁴ „Santa Claus“, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/522799/Santa-Claus>, pristupljeno 24.9.2010.

⁵ Mark Arnest, „Santa Claus Through The Years: Origins of St. Nicholas Date Back Centuries, But The Images Of The Santa That We Know Today Are Rather Modern“, <http://www.orlandosentinel.com/travel/hc-winter-history-santa,0,4957991.story>, pristupljeno 5.1.2010.

⁶ „Who is St. Nicolas?“, <http://www.stnicholascenter.org/Brix?pageID=38>, pristupljeno 12.1.2010.

⁷ U Engleskoj je bilo pokušaja da mu se crveno odijelo zamijeni zelenim, kako je u ranijoj historiji bio predstavljan, a zbog toga jer se vjerovalo da je crvenu boju namenutula Coca-Cola, a ne boja biskupske odore.

humanom čovjeku. Sljedeće trideset tri godine, Sundblom je crtao Santa Clausa i potpomogao stvaranje modernog izgleda koji on danas ima.⁸ Na taj način populariziran je lik koji postaje poznat i daleko van granica SAD-a.

U nekim slavenskim kulturama tradicionalni lik poznat po nazivu „Ded Moroz“⁹ zauzima slično mjesto kao Santa Claus u zapadnoj tradiciji. U početku je Ded Moroz bio zločesti čarobnjak koji je pretvarao ljude u led. Njegovi korijeni sežu od starih slavenskih božanstava: *Pozvizda* – boga vjetera i lošeg vremena, *Zimnika* – boga zime i *Kračuna* – podzemnog boga mraza.¹⁰ Ovakve odlike ovih paganskih božanstava obilježile su Deda Moroza jer se prvenstveno smatralo da on krade djecu i odnosi ih u velikoj vreći. Ali tokom vremena a pod utjecajem pravoslavne tradicije on je doživio reformu i počeo djeci donositi darove. Pripisane su mu određene odlike Svetog Nikole, koji je, kako je navedeno, poslužio kao prototip za Santa Clausa. Do vremena Oktobarske revolucije, Ded Moroz počeo je ličiti na svoje zapadne inačice i po izgledu i po karakteru. Nosio je crveni ogrtač i vezao se za proslavu Božića, a ne samo za zimu kao takvu. Prvi svjetski rat predstavlja krizni period za Deda Moroza jer su postale očite njegove sličnosti sa Santa Clausom, te stoga carske vlasti zvanično zabranjuju njegovo prikazivanje.¹¹ Nešto kasnije, 1928. godine Ded Moroz proglašen je „saveznikom svećenika i kulaka“, što ukazuje na njegovo dotadašnje religijsko značenje a u Ruskoj sovjetskoj federativnoj socijalističkoj republici i Sovjetskom savezu božićne jelke bile su zabranjene do 1935, s obzirom na to da su smatrane „buržoazijskim i religijskim obilježjima“. Konačni lik Deda Moroza biva formiran u SSSR-u, gdje on postaje glavnim simbolom proslave Nove godine, koja je zamijenila Božić kao najomiljeniji i najveseliji praznik u Rusiji prije revolucije. Godine 1937. Ded Moroz se prvi put pojavio ispred moskovske Palače saveza. Sljedećih godina, poziv da ispred Palače proslave Novu godinu postao je pitanje časti za sovjetsku djecu. Konačnu sliku „sovjetskog“ Djeda Mraza / Deda Moroza definirali su sovjetski filmski autori 30-ih godina prošlog stoljeća. Za to vrijeme boja njegovog ogrtača mijenjala se nekoliko puta. Kako se ne bi poistovjetio sa Santa Clausom, njegov ogrtač najčešće je bio plav. Joseph Stalin naredio je da Ded Moroz ispred Palače mora nositi samo plavi ogrtač. Za vrijeme dominacije Sovjetskog saveza nad istočnom Evropom Ded Moroz uveden je u tradicije mnogih država unatoč činjenici da im je do tada bio stran. Nakon pada Sovjetskog saveza, u ovim zemljama vidljivi su zahtjevi za povratkom pređašnjih sličnih likova.¹²

⁸ „Coke Lore: Coca Cola and Santa Claus“, http://www.thecoca-colacompany.com/heritage/cokelore_santa.html, pristupljeno 8.1.2010.

⁹ Ruski Djed Mraz

¹⁰ Chris Rickleton, „Just don't call me Santa!“, *The Spektator*, 4 (2009), http://www.thespektator.co.uk/issue_7.html, pristupljeno 13.1.2010.

¹¹ Rickleton, „Just don't call me Santa!“, (2009).

¹² Rickleton, „Just don't call me Santa!“, (2009).

Običaj usko povezan sa Santa Clausom jeste i jelka ispod koje on ostavlja poklone za ukućane. Kićenje jelke običaj je koji se također primarno vezuje za Božić. Ovakva jelka uglavnom se naziva „božićna jelka“ ili „božićno drveće“. Nekoliko je teorija o tome kada je i kako uveden običaj kićenja jelke za Božić. S jedne strane, navodi se da je u 7. st. jedan latvijski redovnik počeo koristiti ovo zimzeleno stablo kao simboliku za Sveto trojstvo, s druge, pak, smatra se da je ovaj običaj uveo Martin Luther, protestantski reformator. U svakom slučaju vrlo je izvjesno da se ovaj savremeni običaj među kršćanskim stanovništvom masovno ukorijenio prvo u Njemačkoj. A kako Karasova navodi, ideja o unošenju zimzelenog drveta u dom simbolizirala je rađanje još od drevnih vremena. Posebice tokom zimskog solisticija unošenje zimzelnih biljaka predstavljalo je život. Od rimskih, egipatskih, kineskih do starogermanskih običaja zimzelene biljke imale su simboliku života. Usto, tokom 11. stoljeća u cijeloj Evropi igrane su popularne vjerske predstave. Jedna od najpopularnijih bila je „Predstava o raj“, u kojoj je uz Adama i Evu jedina scenografija bilo i rajsko stablo s kojega bi Eva u ključnom trenu pojela zabranjenu jabuku. Nakon što je predstava zabranjena kao moralno nepodobna zbog određenih sadržaja, narod je počeo u svojim kućama postavljati drvo okićeno jabukama.¹³ Pretpostavlja se da je kombiniranjem navedenih pojava došlo do uspostavljanja običaja kićenja jelke kakvu danas poznajemo. Stoga se u početku¹⁴ jelka kitila voćem i slatkišima a kasnije i ukrasima i svijećama. Na vrh jelke postavljao se mali anđeo ili betlehemska zvijezda. Prvi doseljenici u Ameriku sa sobom donose i ovaj običaj, oko 1700. godine. Nakon izvjesnog vremena božićna jelka postaje veoma popularna na evropskim dvorovima, a najpoznatija je priča o tome kako je saksonski princ Albert ženidbom s engleskom kraljicom Viktorijom donio i ovaj germanski običaj u dvorac Windsor 1841. godine, ali i u Britaniju.¹⁵ Iako o korijenima ovog običaja postoje različite priče, on se primarno povezuje s proslavom Božića. U Turskoj, Egiptu i nekim drugim muslimanskim većinskim zemljama javlja se ovo božićno / novogodišnje drveće, koje posredstvom zapadnog utjecaja i konzumerizma nalazi svoj put do trgovačkih centara ili domova sekularnog stanovništva.¹⁶ Kićenje jelke za Novu godinu običaj je koji se javlja mnogo rjeđe nego kićenje božićne jelke i to ili u (post)socijalističkim zemljama ili zemljama s nekršćanskom većinom, i to za obilježavanje Nove godine po gregorijanskom kalendaru.

¹³ Sheryl Ann Karas, *The Solstice Evergreen: The History, Folklore and Origins of the Christmas Tree* (Fairfield: Aslan Publishing, 1998), str. 3.

¹⁴ „Ded Moroz“, <http://www.indobase.com/holidays/christmas/characters/ded-moroz.html>, pristupljeno 13.10.2010.

¹⁵ Richard Bucher, „O Christmas Tree: The Origin and Meaning of the Christmas Tree“, <http://www.orthodox.com/html/chrtree.html>, pristupljeno 28.12.2012.

¹⁶ Mustafa Akyol, „Christmas wars - even in Turkey“, <http://www.hurriyetdailynews.com/hristmas-wars-even-in-turkey.aspx?pageID=438&n=hristmas-wars-even-in-turkey.aspx?pageID=438&n=christmas-wars---even-in-turkey-2006-12-15>, pristupljeno 23.12.2012.

Kalendari i pokušaji praćenja vremena radi usjeva i ljudskih životnih ciklusa postojali su od drevnih vremena. Egipatski kalendar činio se kao najjednostavnije rješenje, u kome se godina sastojala od dvanaest mjeseci po trideset dana a pet dana dodavalo bi se na kraju. Većina kultura u drevnom Bliskom istoku oslanjala se na kalendar u kome su mjeseci naizmjenično trajali po dvadeset devet i trideset dana a svake treće godine dodavao bi se još jedan mjesec.¹⁷ Danas su poznati brojni kalendari i shodno tome obilježavanja novih godina, od kineske, perzijske, jevrejske, muslimanske itd. Ipak, danas je najrasprostranjeniji upravo gregorijanski kalendar. Naime, primarno je na zahtjev Julija Cezara izrađen julijanski kalendar (46. god. p.n.e.), koji je naknadno doživio izmjene pod papom Grgurom XIII (1582. god. n.e.) i koji je poznat kao gregorijanski kalendar. Izmjenama se nastojalo da se kalendar preciznije uskladi s tropskom godinom, odnosno vremenom koje je Zemlji potrebno da jednom obiđe Sunce (vrijeme jedne Zemljine revolucije). Za početak nove godine određen je 1. januar, u znak rođenja Isusa Krista. Nakon uspostavljanja ovog kalendara, Papa je iz Rima inicirao primjenu ovog kalendara u katoličkim zemljama. Protestantske zemlje slijedile su ovaj primjer, mada nešto sporije. Protestantske regije u Njemačkoj i sjevernoj Holandiji usvojile su ovaj kalendar za nekoliko decenija. Englezi i njihove američke kolonije konačno su usvojili gregorijanski kalendar sredinom 18. st.¹⁸ Vremenom, pod zapadnim utjecajem, gregorijanski kalendar počeo se primjenjivati kao opći, globalni, poslovni kalendar, po kome se ravna cijeli svijet. I dalje postoje hebrejski, kineski, julijanski i drugi kalendari, koje primjenjuju i praznuju određeni narodi. Neke pravoslavne zemlje prihvatile su kalendarsku reformu, dok druge nisu, stoga se javljaju razlike u datumu obilježavanja Božića i Uskrsa.

2.2. Prakse u svijetu

Običaji vezani za dolazak Santa Clausa na Zapadu uključuju ostavljanje čizmica ili čarapa u koje će on ostaviti poklone djeci u noći sa 24. na 25. decembar, a u koje njemu djeca ostave kolače ili na stolu čašu mlijeka i neki slatkiš. Govorilo se da nestašnoj djeci umjesto poklona ostavi grančice, ali ova se praksa više ne upražnjava. On se često prikazuje u pratnji pomagača u vidu patuljaka ili Crnog Petra. U različitim zemljama postoje varijacije kada je u pitanju priča o Santa Clausu. Uglavnom se tim pričama koriste roditelji kako bi održali vjerovanje u Svetog Nikolu, njegovo dobročinstvo i kako bi djecu odvratili od lošeg ponašanja. Svi običaji koji se vezuju za njega uglavnom su vezani za iščekivanje poklona, pisanje

¹⁷ „The Gregorian calendar“, <http://galileo.rice.edu/chron/gregorian.html>, pristupljeno 27.12.2012.

¹⁸ „The Gregorian calendar“, <http://galileo.rice.edu/chron/gregorian.html>, pristupljeno 27.12.2012.

pisama sa željama ili čišćenje dimnjaka ili kućnog praga kako bi Santa Claus mogao neometano doći i ostaviti poklon. Ostali običaji su običaji koji slijede Božić, a Santa Claus je neizostavni dio tog slavlja. Tu su također i božićna jelka i božićne pjesme. Kada je riječ o javnim priredbama sa Santa Clausom, one se uglavnom organiziraju u robnim kućama ili trgovačkim centrima.¹⁹

Santa Claus općenito se prihvata u Sjevernoj Americi i nekim evropskim zemljama. Iako u mnogim drugim državama postoje i lokalni likovi iz drugih tradicija i folklora koji po svom djelu podsjećaju na njega, Santa Claus u dobu globalizacije i *vesternizacije* cijelog svijeta prisutan je na skoro svim dijelovima planete Zemlje, od Azije i Afrike do Bliskog Istoka. Zbog ekspanzije zapadnih trgovačkih centara i proizvodnih marki Santa Claus i drugi božićni ukrasi sve su prisutniji u izlozima prodavnica i u nekim zemljama koje nisu većinski kršćanske i u kojima se Božić uopće tradicionalno ne obilježava onako kako se to radi u SAD-u ili Evropi. Takav je slučaj naprimjer u urbanim područjima Egipta ili Turske,²⁰ iako u tim društvima postoje struje koje negiraju ovakvu praksu kao egipatsku ili tursku²¹ i smatraju je protivnom njihovoj muslimanskoj tradiciji.²²

U Latinskoj Americi se pored Santa Clausa uz božićno darivanje vezuje i Mali Isus, kao što je slučaj i u Austriji, Njemačkoj ili Češkoj (*Christkind, Ježišek*). Također, u ovim zemljama, kao i Mađarskoj i nekim bivšim pokrajinama Austro-Ugarskog carstva, npr. u dijelovima Italije, djeca dobijaju poklone i slatkiše na dan Svetog Nikole, tj. 6. decembra. U Holandiji i Belgiji Santa Claus i Sinterklaas (*Sveti Nikola*) dvije su različite osobe i donose poklone na Božić, odnosno na dan Svetog Nikole.²³ Nakon pada Istočnog bloka i raspada Sovjetskog saveza njihov Ded Moroz polako, u manjoj ili većoj mjeri, ustupa svoje mjesto Santa Clausu, posebno u zemljama u kojima većina stanovništva baštini kršćansku tradiciju (npr. Poljska, Bugarska...), iako je još uvijek omiljeni lik u Rusiji, u kojoj je 1998. godine grad Veliky Ustyug proglašen rodnim mjestom Deda Moroza.

¹⁹ „Santa Claus“, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/522799/Santa-Claus>, pristupljeno 24.9.2010.

²⁰ Mustafa Akyol za Turkish Daily News piše da su „sekularni Turci odavno prihvatili proslavu Božića jednostavno zbog toga što je za njih to nešto zapadno i samim time *cool*“, „Christmas wars - even in Turkey“, <http://www.hurriyetdailynews.com/christmas-wars-even-in-turkey.aspx?pageID=438&n=christmas-wars-even-in-turkey-2006-12-15>,

²¹ U rodnom gradu svetog Nikole Miri, u Turskoj, gradsko vijeće donijelo je odluku da ukloni bronzanu statu svog svetog Nikole i umjesto nje postavi statu Santa Clausa, jer smatraju da je ovaj lik mnogo poznatiji od samog svetog Nikole, o kome ljudi i tako ne znaju mnogo.

²² Gamal Nkrumah, „Savour every Santa“, *Al-Abram Weekly Online*, <http://weekly.ahram.org.eg/2009/978/li11.htm>, pristupljeno 20.1.2010.

²³ „Santa Claus“, <http://www.answers.com/topic/santa-claus>.

2.3. Značaj, simbolika i dileme

Simbolika i značenja koja se vezuju uz ovaj lik toliko su raznorodni i višestruki da se debate oko njega s pravom nazivaju "hladnim ratom". Kada je riječ o dijelu svijeta s većinskim kršćanskim stanovništvom, često je uvjerenje da je Santa Claus, i pored korijena koji uključuju kršćansku religiju, sekularni simbol za Božić. Ipak, neki kršćani u njemu i dalje vide duh Božića.²⁴ Međutim, dosta kršćanskih kritičara kažu da se Božić pretvorio samo u darivanje i da je Santa Claus time izgubio svoj primarni fokus, koji treba biti na Isusovom rođenju, odnosno da je Santa Claus na određeni način zauzeo Isusovo mjesto i postao predmetom obožavanja. Općenito, od 16. stoljeća naovamo neke protestantske grupe kao i Jehovini svjedoci protive se obilježavanju Božića smatrajući ga paganskim običajem obilježavanja Saturnalije – zimskog solisticija – koji su narodi što su prihvatili kršćanstvo stopili s rođenjem Isusa Krista. Svećenik Paul Nedergaard iz Copenhagena 1958. godine izazvao je reakcije nazvavši Santu „paganskim patuljkom“.²⁵ Neki kršćani smatraju da su „plastične operacije“²⁶ koje su pretvorile Svetog Nikolu u Santa Clausa dovele do stvaranja njegove „posvjetovljene i komercijalizirane verzije“.²⁷ A jedna je japanska robna kuća nedavno čak kao božićnu dekoraciju postavila Santa Clausa u prirodnoj veličini, razapetog na križ.²⁸ Neki roditelji kršćani također smatraju da je nekršćanski lagati svojoj djeci o postojanju Santa Clausa.²⁹ Također, neki od njih skeptični su u ovom pogledu zbog straha da će djeca, kada jednom saznaju da Santa Claus nije stvarna osoba iako su im roditelji po cijelu godinu prepričavali priče o njemu i uvjerali ih da će dobiti poklon ako budu poslušni, odbiti da vjeruju i u Boga. Jer roditelji na sličan način djeci govore i o Bogu i Isusu.³⁰ Kritike ukazuju da to nije tek obična laž, već zamršen niz velikih laži, koje, između ostalog, upućuju da samo poslušna djeca dobijaju darove, a u stvarnosti darove dobiju sva djeca čiji roditelji imaju novac da im to priušte. Djeca uviđaju da će dobiti dar bez obzira na to kako se ponašaju.³¹

²⁴ Wendy Tuohy, „PM stands by Father Christmas“, (2002), <http://www.theage.com.au/articles/2002/11/29/1038386312544.html>, pristupljeno 20.1.2010.

²⁵ „Criticism“, <http://santaclausabout.blogspot.com/p/criticism.html>, pristupljeno 10.12.2009.

²⁶ Lasa Šukilo, „Smrznuti djedovi: Stjepan Mesić i Ivo Sanader“, *Glasnik hrvatskog uljudbenog pokreta*, br. 36 (6.12.2008), str. 28, <http://www.scribd.com/doc/8700416/glasnik36>, pristupljeno 24.1.2010.

²⁷ Jeronim Ban, „Ni oskar, ni proračun nisu jamstvo filmske vječnosti“, *Prilika – mjesečni magazin Glasa Koncila*, (2009), str. 26, <http://www.scribd.com/doc/24587069/Prilika-mjese%C4%8Dni-magazin-Glasa-Koncila-br-12-24>, pristupljeno 24.1.2010.

²⁸ „Santa Christ“, *Economist*, 25.12.1993–1.7.1994, str. 77.

²⁹ Sylvia Cochran, „To Santa or Not to Santa...“, <http://www.familiesonlinemagazine.com/christian-parenting/christian-santa.html>, pristupljeno 14.1.2010.

³⁰ B.A.Robinson, „Other Information About Santa Claus - Theology, Telling Children, Saving Christmas Vacations“, <http://www.religioustolerance.org/santa3.htm>, pristupljeno 23.1.2010.

³¹ Robinson, „Other information...“, <http://www.religioustolerance.org/santa3.htm>, pristupljeno 23.1.2010.

Carol Jean-Swanson ipak smatra da je lik Svetog Nikole, po uzoru na koga je nastao Santa Claus, darivao samo siromašne, a da Santa Claus danas potiče isključivo na potrošnju. On na neki način treba da odražava neke od bitnih ljudskih vrijednosti kao što su nesebično davanje, iskrena ljubav, pravda i milosrđe, “ali je u tom procesu postao opterećen najvećim izazovima modernoga društva kao što su materijalizam, pohlepa velikih korporacija i medijska dominacija”.³² Organiziranje posjete Santa Clausu u njegovom prebivalištu u robnoj kući Selfridges donijelo je toj kompaniji 40% veću prodaju božićnih igrački i ukrasa.³³ Dok se borba oko kršćanskog karaktera Božića nastavlja, mnogi upozoravaju da on neovisno o političkim pobudama i inače sve više gubi svoj duhovni sadržaj i pretvara se u komercijalno slavlje koje zadovoljava jedino trgovce, koji su npr. za kraj 2009. godine zbog božićnih praznika očekivali zaradu od 220 milijardi dolara.³⁴ Dodatna kritika u vezi s ovim dolazi i od Rogera Scrutona, koji u ovoj pojavi vidi dodatni kičeraž (*kitschification*) samog Božića, koji bi trebalo da bude sveto vrijeme u kome se slavi centralna misterija kršćanske vjere.³⁵ Tako kolumnista lista *Chicago Tribune* pita: „Ko je oteo maloga Isusa?“ On smatra da je duboko religijski praznik pretvoren u „komercijalne orgije u kojima se značenje Božića zamagljuje i podređuje zabavama i posjetama trgovinama, u kojima se kupuju pokloni svima osim onome čije se rođenje navodno slavi“.³⁶ Čak i protesti protiv komercijalizacije često bivaju iskorišteni u trgovačke svrhe. Šolje s natpisima „Isus je najbolji poklon“ ili narukvice na kojima piše „Isus je srce Božića“ pokazuju da je i borba protiv komercijalizacije sama po sebi *utrživa* i potrošačka.³⁷ U Republici Češkoj pokrenuta je web stranica protiv Santa Clausa. „Češki Božići su intimni i magični događaji“, kaže David König, navodeći da to spada u američku i britansku tradiciju. „U češkoj tradiciji poklone donosi *Ježíšek* ili Mali Isus.“³⁸ U Austriji je također pokrenuta slična kampanja pod nazivom „Pro-Christkind“, kojom se žele izbaciti „američke komercijalne tradicije“ i povratiti lik Malog Isusa, koji ima dugu tradiciju u Austriji, Njemačkoj i Švicarskoj.³⁹

Iako i neki vjernici drugih religija osim kršćanstva, kao i oni koji nisu vjernici prihvataju Santa Clausa kao dio tradicije zemlje u kojoj žive ili marketinšku zabavu, neki od njih ipak ga ne prihvataju kao lik koji pripada njihovom svjetonazoru. Npr.

³² Carol-Jean Swanson, „In defense of Santa Claus“, *Mothering* (jesen/zima 1992), str. 65.

³³ „Sit-On-My-Knee Santa Sacked by Selfridges“, <http://www.londonnet.co.uk/news/2008/nov/sitonmyknee-santa-sacked-selfridges.html>, pristupljeno 23.2.2010.

³⁴ „Božić ili neutralni blagdan - američka dilema“, <http://www.index.hr/xmag/clanak.aspx?id=240769>, pristupljeno 23.1.2010.

³⁵ Roger Scruton, „Santaphobia“, *The American Spectator* (1. februar 2008), str. 52.

³⁶ „Božić ili neutralni ...“, <http://www.index.hr/xmag/clanak.aspx?id=240769>, pristupljeno 23.1.2010.

³⁷ Leigh Eric Schmidt, „Christianity in the marketplace: Christmas and the consumer culture“, *Cross Currents*, 42:3 (jesen 1992), str. 342.

³⁸ „Santa Claus“, http://en.wikipedia.org/wiki/Santa_claus, pristupljeno 1.11.2009.

³⁹ „Pro-Christkind“, <http://www.pro-christkind.at>, pristupljeno 2.11.2009.

neki jevreji⁴⁰ ili muslimani⁴¹ ne prihvataju ga kao dio svog religijskog naslijeđa vezujući ga za kršćanskog sveca Svetog Nikolu i za praznike Božića i / ili Nove godine, smatrajući da se oba ova praznika oslanjaju na rođenje Isusa Krista. U istraživanju koje je sproveda među danskim konvertitkinjama u islam Karin van Nieuwkerk uočila je da je jedna od onih stvari koje one više ne smatraju dijelom svog "novog" identiteta i Santa Claus. Ovakav stav tih osoba prilično je indikativan u odnosu i na dilemu vezanu za vjerski karakter Santa Clausa ako se uzme u obzir činjenica da su one na neki način bile „s obje strane“ ove dileme.⁴² Kako je navedeno, neke protestantske grupe i Jehovini svjedoci također odbacuju ovaj lik.

Sve je više slučajeva u kojima razne manjinske grupe i / ili roditelji djece koji nisu kršćani upozoravaju ili tuže škole zbog upotrebe religijskih simbola i likova (prije svih božićnog drvceta i Santa Clausa). Konzervativniji kršćanski krugovi sekularizaciju Božića odbacuju kao napad liberala na kršćanska uvjerenja u ime „političke korektnosti“⁴³ i zahtijevaju da se Božiću prizna kršćanski karakter i da se ne posmatra kao neutralni praznik. Tako je grupacija dječijih vrtića Kindergarten Parents Victoria objavila da je Santa Claus simbol kulture samo jednog dijela stanovnika Australije i da neće obezbijediti njegov dolazak u vrtiće.⁴⁴ Nekoliko vrtića u Melbournu objavili su tako da zabranjuju dolazak Santa Clausa. Iz jednog od vrtića opravdali su to činjenicom da jednu od grupa pohađa dijete iz muslimanske porodice te da ne žele uvrijediti to dijete i porodicu.⁴⁵ U Birminghamu su odlučili da okite grad za Božić na način koji neće biti uvredljiv za manjine. Ukrasi nisu uključivali Santa Clausa, anđele ni jaslje.⁴⁶ Slično je i s kićenjem jelke. Dok s jedne strane neki kršćanski vjernici ovaj običaj odbacuju kao paganski, s druge strane u javnom prostoru sekularnih zemalja dovodi se u pitanje njegov previše religijski karakter.⁴⁷ U Vatikanu je 1982. godine papa Ivan Pavao Drugi uveo običaj kićenja jelke⁴⁸ nazivajući ga u govoru 2004. godine „simbolom Isusa Krista“. U Rusiji je podizanje božićnog drvceta zabranjeno nakon Oktobarske revolucije, prije svega kao njemački običaj ali i kao vjerski simbol, a 1935. uvodi se novo-

⁴⁰ „Jews and Santa Claus“, <http://www.yeshiva.org.il/ask/eng/?id=364>, pristupljeno 2.11.2009.

⁴¹ „Muslim's survival guide to Christmas“, <http://www.jannah.org/articles/xmas.html>, pristupljeno 5.1.2010.

⁴² Karin van Nieuwkerk, „Veils and Wooden Clogs don't go Together“, *Ethnos*, 62: 9 (juni 2004), str. 239.

⁴³ „Božić ili neutralni...“, <http://www.index.hr/xmag/clanak.aspx?id=240769>, pristupljeno 23.1.2010.

⁴⁴ Wendy Tuohy, „PM stands...“, <http://www.theage.com.au/articles/2002/11/29/1038386312544.html>, pristupljeno 20.1.2010.

⁴⁵ Paul Murray, „Tolerance cuts both ways“, *Sunday Times*, pristupljeno 12.1.2002.

⁴⁶ „Santa Christ“, *Economist* (25.12./1993-1.7.1994), str. 77.

⁴⁷ „What is the Significance of the Christmas Tree?“, <http://en.gloria.tv/?media=115255>, pristupljeno 28.12.2012.

⁴⁸ Margaret Stenhouse, „The Vatican Christmas Tree“, <http://www.wantedinrome.com/news/2000419/christmas-the-vatican-christmas-tree.html>, pristupljeno 28.12.2012.

godišnja jelka (slično kao i djed Mraz umjesto Djeda Božićnjaka), kao sekularno obilježje bez religijske konotacije.

Na kraju, važno je spomenuti da su sredinom 90-ih stručnjaci iz religijskih studija počeli s analiziranjem ideologija koje se povezuju s kapitalizmom kao jednom novom, svjetskom, hegemonskom religijom, koju su neki nazivali „religijom tržišta“. David Loy u knjizi *Religija tržišta (The Religion of the Market)* tvrdi da se tržište može razumijevati kao religija, i to „prva istinski svjetska religija, koja sve više povezuje cijeli svijet u isti svjetonazor i sistem vrijednosti, čiju vjersku ulogu previđamo samo zbog toga što ih neupitno posmatramo kao *sekularne*“.⁴⁹ Profesor Univerziteta u Južnoj Floridi Dell de Chant u knjizi *Sveti Santa: Religijska dimenzija potrošačke kulture (The Sacred Santa: Religious Dimensions of Consumer Culture)* nudi šematski prikaz te nove religije, fokusirajući se na njene strukturne aspekte kao što su mitovi (Michael Jordan kao primjer heroja), božanstva (Santa Claus), rituali (kupovina), i „liturgijski kalendar“ dana u godini koji su u Sjevernoj Americi rezervirani za kupovinu.⁵⁰ Postmoderna potrošačka kultura je, prema De Chantu, vjerska u samoj svojoj srži. On prati historijsku transformaciju Svetog Nikole od kršćanskog sveca iz 4. stoljeća do postmodernog boga konzumerizma Santa Clausa i navodi da se Isus i Santa Claus mogu najbolje razumjeti ne kao vjerski i sekularni prikaz Božića, već kao simboli dviju konkurentskih religija.⁵¹

3. Santa Claus u Bosni i Hercegovini

Na prostorima bivše Jugoslavije danas se *Santa Claus* pojavljuje u nekoliko oblika. Kao Sveti Nikola na dan kršćanskog Svetog Nikole, kao Djed Božićnjak na katolički Božić, kao Božić Bata na pravoslavni Božić, ali i na pravoslavnu Novu godinu, i kao Djed Mraz, koji se primarno povezuje s proslavom Nove godine. Situacija u regiji može se usporediti s onom prisutnom u ostalim bivšim socijalističkim državama. S dolaskom socijalizma nastojalo se staviti u drugi plan proslave religijskih praznika, tako da su ovi religijski praznici i njihovi simboli zamijenjeni ili modificirani kako bi odgovarali proslavi Nove godine uz Djeda Mraza. Nakon 1990-ih promjenom režima dolazi ponovo do povratka proslavljanja vjerskih praznika kao i Djeda Božićnjaka / Božić Bate / Svetog Nikole, koji se vezuju za pojedine vjerske praznike / tradicije. Paralelno s njima Djed Mraz i dalje se uglavnom vezuje za proslavu Nove godine, ali u manjem intenzitetu nego ranije. Slično kao i u ostalim bivšim socijalističkim zemljama s većinskom jednoreligijskom tradicijom i u Sloveniji, Hrvatskoj i

⁴⁹ Richard Roy u Foltz, „The Religion of the Market: Reflections on a Decade of Discussion“, *Worldviews: Environment, Culture, Religion*, 2: 2 (2007), str. 138.

⁵⁰ De Chant u Foltz (ed.) *The Religion....*, str. 143.

⁵¹ De Chant u Foltz (ed.) *The Religion....*, str. 144.

Srbiji to potiskivanje Djeda Mraza u stranu u korist Djeda Božićnjaka / Božić Bate / Svetog Nikole nailazi na manji otpor a ulogu naizmjenično ili paralelno preuzima jedan od ta tri „lika“. Dakako, i u ovim zemljama postojale su i postoje kontroverze i rasprave na ovu temu. Rasprava o tome poslužila je za ideološka nadmetanja, veličanje ili kuđenje ranijeg režima, odnosno vidljivijeg prisustva religije u društvu. Rasprave su također dovodile u pitanje preveliku dekristijanizaciju i komercijalizaciju Djeda Mraza. Ova rasprava vidljiva je iz izvještaja Radija Slobodna Evropa, koji slično tretira različite zemlje bivše Jugoslavije, pod naslovom „Simbol zajedništva – Djed Mraz / Božić Bata / Djed Božićnjak?“.⁵²

U Srbiji su se vodile polemike oko toga da li je Djed Mraz dio pravoslavne tradicije ili ne. Vladika šabačko-valjevski Lavrentije navodio je:

Mi smo radili to otkako je ateizam poslednjih 60 godina među nama. Ranije je to bilo o Svetom Nikoli... Doćiće vreme kad će se to ispraviti, a dobro je kako bilo posetiti decu. Shvatiće to, ima vremena, deca da je to bilo zamena bila za ono što je vekovima u crkvi bilo, da je to u stvari sećanje na Svetog Nikolu i njegovu plemenitost i dobrotu.⁵³

Mitropolit Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori Amfilohije Radović izražavao je protivljenje zbog koncepta Djeda Mraza pozivom vjernicima da se vrate slavljenju Svetog Nikole. U Ministarstvu prosvjete ipak smatrali su da je multinacionalnoj i viševjerskoj Crnoj Gori upravo primjerenija svjetovna verzija Djeda Mraza. Prema riječima Milice Kadić, predstavnice Ministarstva prosvjete, „državne strukture nijesu ni razmatrale mogućnost (...) ponovne hristijanizacije Deda Mraza, jer njegova svjetovna verzija upravo odgovara viševjerskom konceptu Crne Gore“.⁵⁴ Podgorički paroh Srpske pravoslavne crkve Velibor Džomić ističe da u ovakvom stavu nema ničeg novog, te da učenje Pravoslavne crkve o Svetom Nikoli predstavlja „opšti kult i da on nije nikakva imaginacija, već živi božiji svetitelj“. Sveštenik Rimokatoličke crkve iz Kotora don Branko Sbutega ipak navodi:

Istina je da je Božić Bata zapravo Nikolaus, Nikola koji donosi djeci darove i koji je izgubio hageografska svojstva i pretvorio se u jednu globalnu marketinšku dječiju prazničnu priču koja je regularno bila i Djeda Mraz, nazvali ga tako ili nazvali ga Božić Bata, regularno služio Božiću, a u komunizmu on se pojavljivao za Novu godinu.⁵⁵

⁵² „Djed Mraz/ Božić Bata/ Djed Božićnjak – simbol zajedništva?“, <http://jajceportal.com/modules.php?name=News&file=article&sid=1301&newlang=german>, pristupljeno 6.12.2009.

⁵³ „Turska, Sjeverni pol ili komunistička izmišljotina?“, <http://www.slobodnaevropa.org/content/news/867184.html>, pristupljeno 20.10.2011.

⁵⁴ „Turska, Sjeverni pol ili ...“, <http://www.slobodnaevropa.org/content/news/867184.html>, pristupljeno 20.10.2011.

⁵⁵ „Turska, Sjeverni pol ili ...“, <http://www.slobodnaevropa.org/content/news/867184.html>, pristupljeno 20.10.2011.

U Hrvatskoj se od političkih promjena devedesetih za Božić također pojavljuje i Djed Božićnjak, ali se zadržala i tradicija Djeda Mraza. Splitski sociolog Zoran Malenica navodi:

Čitava ta priča oko odnosa prema nekim simbolima ili nekim blagdanima ili običajima koji su bili potencirani u socijalističkom razdoblju, zapravo se može podvesti pod ono što bih ja nazvao – nepotrebnim ideologiziranjem. Taj slučaj je bio i kod nas devedesetih, kada je, zapravo, prije svega Katolička crkva na neki način napala Djeda Mraza, po mom sudu prije svega iz naprosto ideoloških razloga, zato što je smatrala da su time bili ostavljeni po strani neki blagdani iz katoličke tradicije za koje se vezuju pokloni djeci ili nekom drugom.⁵⁶

Pored ovih razloga, kako je navedeno, vjernici često kritikuju ovakav koncept proslavljanja praznika smatrajući da je Djed Mraz previše dekristijaniziran i da mu treba vratiti njegov prvobitni značaj. Tako magazin *Prilika*, koji izdaje *Glas Koncila* u izdanju od decembra 2009. godine, pri spominjanju filma koji za glavnu temu ima Djeda Mraza, navodi:

Riječ je o komediji u kojoj je do apsurdna iskarikiran lik Djeda Mraza, kao da već nije dovoljno što je Djed Mraz (Djed Božićnjak, Santa Claus) kao takav posvjetovljena i komercijalizirana verzija Svetog Nikole. Naime Santa Claus je izmišljeni lik koji se temelji na Svetom Nikoli (Sankt Nicholas), a najviše ga je komercijalno iskoristila Coca-Cola.⁵⁷

Viši kustos Josip Barklek iz Etnografskog muzeja u Zagrebu kaže da Djed Božićnjak nimalo ne odgovara tradiciji u hrvatskom narodu jer

u cijelom ozračju Božića u hrvatskoj tradiciji postoje četiri darovatelja djece: tri su božićna darivatelja duge tradicije - Sveti Nikola, Sveta Luca i dijete Isus, a četvrti - Djed Mraz ustoličio se u nas nakon Drugoga svjetskog rata, iz ideoloških razloga u razdoblju socijalizma i prevlasti komunističke ideologije. Još i danas nalazimo ga u negdašnjem Sovjetskom Savezu gdje je i stvoren.⁵⁸

Na neki način vidljivo je da diskusija u regiji liči onoj prethodno opisanoj u svijetu. Situacija u regiji, a i u Bosni i Hercegovini specifična je po tome što se ovi likovi na neki način preklapaju, a različite strane se preko ovih likova bore za prevlast svojih ideologija. Iako su se rasprave o Djeda Mrazu, kako je vidljivo, javljale i u susjednim zemljama, ipak je njihov intenzitet znatno manji u odnosu na onaj u Bosni i Hercegovini (najintenzivnije u Sarajevu).

⁵⁶ „Turska, Sjeverni pol ili ...“, <http://www.slobodnaevropa.org/content/news/867184.html>, pristupljeno 20.10.2011.

⁵⁷ Jeronim Ban, „Ni oskar, ni proračun ...“, (2009).

⁵⁸ Barlek, „Djed Božićnjak ne odgovara hrvatskoj tradiciji“, <http://www.index.hr/vijesti/clanak/barlek-djed-bozicnjak-ne-odgovara-hrvatskoj-tradiciji/174389.aspx>, pristupljeno 15.1.2010.

U Bosni i Hercegovini se za vrijeme socijalističkog režima Djed Mraz „povajljivo“ za Novu godinu te je u radnim organizacijama i na priredbama dijelio poklone djeci. Kako je opisano, i u Bosni i Hercegovini nakon 90-ih godina dolazi do promjena u vezi s ovim pitanjem. Na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine situacija je trenutno dosta šarolika i neujednačena. Danas su u dijelovima s većinskim hrvatskim ili srpskim stanovništvom prisutni uglavnom Djed Božićnjak, odnosno Sveti Nikola (rjeđe i Božić Bata). Priredbe koje uključuju ove likove održavaju se u vrtićima,⁵⁹ školama⁶⁰ ili općinskim salama i dvoranama⁶¹. Npr. Centar za predškolsko vaspitanje i obrazovanje iz Banjaluke za svoju krsnu slavu odabrao je upravo Svetog Nikolu, čiji se dan obilježava tako što se uz sveštenu liturgiju organizira i dječija priredba, predstava posvećena Svetom Nikoli i svečani ručak uz lomljenje slavskog kolača i koljivo.⁶² U dijelovima s većinskim bošnjačkim stanovništvom, kao i u multietničkim gradovima mjestimično se zadržao lik Djeda Mrza koji djecu daruje za Novu godinu. U gradovima s većinskom bošnjačkom populacijom bilo je i tek par slučajeva pojave Djeda Hidžra⁶³ na Novu hidžretsku muslimansku godinu, kao odgovor ili alternativa navedenim likovima.

3.1. „Djed Mraz“ u JU „Djeca Sarajeva“

Kako su glavna tema ovoga rada politike praznovanja u javnim obrazovnim institucijama onih praznika ili događaja koje ne posmatraju sva djeca / roditelji jednako, bavit ćemo se odlukom iz 2007. godine da se u sarajevskim javnim vrtićima ne uprliči priredba s Djedom Mrazom. Vijest o tome objavljena je prvi put krajem 2007. godine. Tada je rečeno da tadašnja „direktorica JU ‘Djeca Sarajeva’ Arzija Mahmutović zabranjuje novogodišnju proslavu za djecu uz Djeda Mrza i podjelu novogodišnjih paketića, te da umjesto toga djeci treba prirediti edukativne sadržaje”⁶⁴. Nakon negodovanja nekih roditelja i medija ispostavilo

⁵⁹ „OO Mladeži HDZBiH Stolac i Zajednice žena Stolac razveselio najmlađe stanovnike Stoca“, <http://hercegovina.info/vijesti/hercegovina/stolac/oo-mladezi-hdzbih-stolac-i-zajednice-zena-stolac-razveselio-najmladje-stanovnike-stoca>, pristupljeno 15.1.2010.

⁶⁰ Bojana Vučenović, „Djeci bez porodice uljepšali praznik“, <http://www.nezavisne.com/banjaluka/vijesti/18068/Djeci-bez-porodice-uljepšali-praznik.html>, pristupljeno 2.1.2010.

⁶¹ „Božićni koncert“, <http://drugaosnovna.blog.hr/2007/12/rss.xml>, pristupljeno 4.1.2010.

⁶² Bojana Vučenović, „Mališani obećali da će biti dobri“, <http://www.nezavisne.com/banjaluka/vijesti/18070/Mališani-obecalida-ce-bitidobri.html>, pristupljeno 15.12.2009.

⁶³ Pojava Djeda Hidžra javlja se kao svojevrsan odgovor na probleme koji se vezuju za islamsku (ne)opravdanost lika Djeda Mrza. Stav fetva-i emina IZ u BiH Enesa Ljevakovića je da iako je podjela poklona ili paketića djeci u takvim prilikama uobičajena, muslimani tom prilikom ne treba da imitiraju Djeda Mrza obučenog u neku drugačiju odjeću i nazvanog nekim drugim imenom, već da na autentičan način obilježe svoje praznike (Enes Ljevaković, „Odgovor fetva-i emina“, *Preporod*, 15.1.2010).

⁶⁴ T. Sekulić, „Da li će djeca u obdaništima i ove godine dobiti paketiće“, <http://forum.infobar.ba/viewtopic.php?t=6895>, pristupljeno 5.1.2010.

se da je razlog ovake odluke taj što Djed Mraz „nije vrijednost koju jednako dijele sva djeca”⁶⁵ jer između ostalog “nije u skladu sa islamskom i bošnjačkom tradicijom”.⁶⁶ Slično se ponovilo i u decembru 2008. i 2009. godine. Cijela ta situacija izazvala je burne reakcije roditelja, nekih medija i pojedinih nevladinih organizacija. Javne proteste protiv ovakve odluke organizirali su zajedno Forum mladih SDP-a, Alumni centra za interdisciplinarnu studiju (ACIPS), pokret „Dosta“ i forum građana pod nazivom „Zašto ne“. Razlozi za protest, kako navode iz Foruma mladih SDP-a očitavali su se u tome da se „mora jasno pokazati da je bilo kakvo ograničavanje sloboda i prava, pogotovo u institucijama koje finansira država, potpuno neprihvatljivo“. Kemal Beganović, predsjednik Foruma mladih SDP-a tako je naveo: „Naš stav je da je bilo kakva zabrana nedopustiva.”⁶⁷ U svojoj izjavi upućenoj javnosti zamjenici gradonačelnika Sarajeva Igor Kamočaji i Miroslav Živanović naveli su da je „Djed Mraz (je) postao simbol borbe za sekularni karakter države”⁶⁸. Vesna Vlašić, majka djeteta koje pohađa javni vrtić, smatrala je da je Djed Mraz „oduvijek bio simbol zajedništva radosti i toplote”.⁶⁹ Adela Softić, također majka, izjavila je: „Kroz cijelu godinu djetetu se priča o Djeda Mrazu, o nagradi koju će dobiti od njega za ovo ili za ono, i sad, kada do toga dođe, kako mu objasniti da ga nema?” Stoga novinar *Dana* zaključuje da ovakav potez „zapravo upućuje na kršenje temeljne obaveze bilo koje odgojno-obrazovne institucije, a to je poštivanje kućnog odgoja djeteta, kulturnih vrijednosti koje se poštuju unutar porodice i rad u skladu s istima”.⁷⁰ Između ostaloga argument koji se iznosio je i taj da Djed Mraz predstavlja dio bosanske tradicije. Anes Alić smatrao je da Djed Mraz nije vjerski simbol i da on simbolizira prijateljstvo, dok je Srećko Latal naveo da je u njegovo vrijeme posjeta Djeda Mraza predstavljala tradiciju.⁷¹ Ostali komentari koji su se javljali tokom ove, medijski prilično eksponirane, debate mogu se rezimirati u sljedećih nekoliko internetskih, forumskih postova: „Kao da je važno kojoj religijskoj skupini pripadamo“; „Zar je jedno dijete vrijednije od drugoga zato što je *neke* vjere“.⁷²

⁶⁵ Arzija Mahmutović, razgovor s Arzijom Mahmutović, direktoricom JU “Djeca Sarajeva”, (25.12.2009).

⁶⁶ Elvir Huremović, „Djed Mraz kao žrtva“, (29.12.2009), <http://www.dnevniavaz.ba/dogadjaji/komentar-dana/djed-mraz-kao-zrtva>, pristupljeno 4.1.2010.

⁶⁷ A. Vatreš-Nezirević, „Zabrane su neprihvatljive!“, *Oslobodjenje*, (29.12.2008).

⁶⁸ Jasna Fetahović, „Ko se boji Djeda još?“, *Oslobodjenje*, (29.12.2009).

⁶⁹ L. Rizvanović, „Sarajevo ne da Djeda Mraza“, *Nezavisne novine*, (29.12.2008).

⁷⁰ A. Tikveša, „Pršti, pršti staza bijela, nema svinjske gripe, ima salmonella“, *Dani*, br. 654, (25.12.2009).

⁷¹ Peter Beaumont, „Nationalists triumph as ‘Grandfather Frost’ banned in Sarajevo infant schools“, *The Observer* (21.12.2008), <http://www.guardian.co.uk/world/2008/dec/21/balkans-christmas-school>, pristupljeno 13.1.2010.

⁷² „Zaustavite religijsku segregaciju u vrtićima“, <http://forum.infobar.ba/viewtopic.php?t=6895&highlight>, pristupljeno 7.1.2010.

Cijela diskusija oko ovoga pitanja probudila je ideološke i etničke duhove i, kao razne druge stvari nebrojeno puta do sada, poslužila kao povod za razne *niske udarce*, neistine ili promoviranje interesa određenih grupa. Marin Ivanišević, u to vrijeme jedan od šefova SDP-a Bosne i Hercegovine, kaže: "Djeda Mraz je učinio da imam sretno, nezaboravno djetinjstvo! A to što ga nastoje protjerati je necivilizacijska izmjena gena djece Sarajeva".⁷³ Anes Alić smatrao je da sva dešavanja oko Djeda Mraza ne treba da budu shvaćena kao ozbiljni pokazatelji toga da se Bosna islamizira jer „barem urbana, obrazovana populacija to nikada ne bi dozvolila”,⁷⁴ sugerirajući valjda time da islam prihvata ili slijedi samo neurbana, neobrazovana populacija. Često su se u korelaciju s ovim slučajem dovodila neka druga pitanja ili nesuglasice koje su postojale na relaciji uprava javnih vrtića i nekih roditelja. Npr. nedovoljan broj predavača, pitanje vjeronauke, automatske brave na vratima i sl. Također, često je bilo pozivanja na odgovornost nadređenih direktorici Mahmutović, poput tadašnjeg ministra obrazovanja i nauke kantona Sarajevo Safeta Keše i premijera kantona Sarajevo Besima Mehmedića. Ministar Kešo navodio je da je potrebno postići kompromis kojim će biti zadovoljni svi roditelji, ali da je to pitanje koje je potrebno riješiti na nivou uprave ove javne ustanove.⁷⁵

Medijska debata o ovom pitanju uglavnom je vođena između navedenih interesnih grupa, s jedne, i direktorice Mahmutović, s druge strane. Nije bilo očitovanja roditelja koji bi se slagali s takvom odlukom. To ne znači da nije bilo roditelja koji Djeda Mraza ne žele za svoju djecu. Ako je suditi prema pisanjima i govorima nekih od predstavnika muslimanske i Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, među muslimanima postoje rasprave oko potrebe da se, pored toga što se poštuju, dodatno i obilježavaju, odnosno slave događaji i / ili osobe koje nisu dijelom islamskog kalendara ili tradicije, a koje na ovaj ili onaj način svoj korijen imaju u nekim drugim tradicijama i religijama, odnosno, prema njima, nemaju univerzalni karakter. To je također dovelo i do rasprava o odnosu islamskog i bošnjačkog identiteta, pa npr. Fatmir Alispahić navodi:

Djed Mraz nema veze sa islamskom tradicijom, ali ima sa bošnjačkom socijalnom kulturom i običajima. Bošnjaci Svetog Nikolu, u paketu sa božićnom jelkom i Novom godinom, doživljavaju kao dio svoga identiteta. (...) Evropski, interkulturalni znakovi u ponašanju Bošnjaka, koji traju decenijama, nesporno imaju značenje identiteta. Sa takvim identitetom, Bošnjaci nisu prispjeli ni u islamski, ni u evropsko-kršćanski krug. Ali, to jeste identitet, na razmeđu

⁷³ Asaf Bećirović, „Komentar: Još jednom o Djeda Mrazu ili ko sve pohodi naše televizije“, (5.1.2010), <http://www.oslobodjenje.ba/index.php?id=4636>, pristupljeno 18.1.2010.

⁷⁴ Anes Alić, „Bosnia: Blame Santa“, <http://www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail?ots591=4888CAA0-B3DB-1461-98B9-E20E7B9C13D4&lng=en&id=945>, pristupljeno 18.1.2010.

⁷⁵ Safet Kešo, razgovor sa Safetom Kešom, ministrom za obrazovanje, nauku i sport Kantona Sarajevo, (29.12.2009).

svjetova (...) Da li uopće vrijedi Bošnjacima objašnjavati kako i Djeda Mraz i Nova godina nemaju amabaš nikakve veze sa islamom, i kako muslimansko slavljenje ovih znakova kršćanskog identiteta neće muslimanima donijeti ništa muslimanskoga?! Bošnjaci, u kritičnoj masi, to mogu shvatiti, ali ne i prihvatiti, jer su prikovani za tračnice kršćanskih običaja, koje doživljavaju kao znakove svoga identiteta.⁷⁶

Nedžad Latić to ovako komentira:

Svi novogodišnji praznici se primarno priređuju radi slave rođenja utemeljitelja kršćanstva Isusa Krista. Njegov rođendan se uzeo kao vrijeme računanja kalendara, tako da je to planetarno internacionalni praznik. (...) Međutim, s obzirom da su Bošnjaci jedini autohtoni islamski narod koji participira u kršćanskoj civilizaciji i, osim toga, živi u sekularnom, multikonfesionalnom društvu, oni slave i internacionalne praznike koji su po povijesnoj tradiciji kršćanski.⁷⁷

U reagiranju Službe za odnose s javnošću Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini povodom priloga o podjeli paketića i ovom slučaju na Dnevniku BHT1 navodi se:

Islamska zajednica poštuje slobodu savjesti svih roditelja i njihovo pravo izbora da odgajaju djecu prema svojim uvjerenjima. (...) Zato je neprimjereno politiziranje tog njihovog prava i slobode. (...) Islamska zajednica je uvjerenja da (...) neodgovoran pristup prema javnosti, islam u javnom prostoru postavlja kao nepoželjnu i problematičnu činjenicu, što u konačnici pothranjuje ili rezultira predrasudama i netrpeljivošću prema islamu i muslimanima.⁷⁸

Čini se da poseban izazov ovdje predstavlja zajedničko kulturno i društveno naslijeđe svih naroda / ljudi u Bosni i Hercegovini, a koje u mladom demokratskom bh. društvu nije dozrelo za promoviranje zajedničkih vrijednosti i istovremeno prihvatanje partikularnih karakteristika određenih grupa unutar društva (koje možda ranije nisu bile društveno poželjne). Ni članovi tih grupa uspjeli da dovoljno artikuliraju svoj identitet i očituju se u skladu sa svojim uvjerenjima, možda još uvijek ne uviđajući da je to, za razliku od ranijih vremena, postalo i legalno i legitimno. Tako majka jednog djeteta, koja je željela ostati anonimna, navodi da iako svom djetetu ne govori o Djeda Mrazu i u kući ne proslavlja Novu godinu,

⁷⁶ Fatmir Alispahić, "Bošnjaci kod svetog Nikole" u *Marketing tragedije* (Batva, 2008), str. 77.

⁷⁷ Nedžad Latić, "Da li je Isus ikada vidio snijeg i jelku?", *Dnevni Avaz* (17.1. 2009).

⁷⁸ „Reagiranje povodom priloga o podjeli paketića na DnevnikuBHT1“, http://www.rijaset.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=7887:reagiranje-povodom-priloga-o-podjeli-paketića-na-dnevniku-bht-1&catid=201&Itemid=633, pristupljeno 28.12.2012.

ipak plati paketić koji će dijete dobiti od Djeda Mraza kako se ne bi odvajala od drugih roditelja koji to žele. Sama činjenica da ova majka nije željela da njen identitet bude objavljen ukazuje na to da je zahtjev za ostvarivanjem prava Drugog u Bosni i Hercegovini društveno stigmatiziran i neprihvatljiv, u ovom slučaju kada je riječ o vjerskim ljudskim pravima.

O ovom slučaju izvještavali su kako mediji u regionu, tako i oni međunarodni. Kod izvještavanja na engleskom jeziku uglavnom se ovaj slučaj opisivao kao „Zabranjen *Santa Claus*⁷⁹ / *Father Christmas*⁸⁰“ što je dovelo čak i do naslova poput „Božić zabranjen u vrtićima u Sarajevu“.⁸¹ Stoga se čini da je ovaj slučaj poslužio prije svega u svrhe odašiljanja poruke o „islamizaciji Sarajeva“. I Slovenci, čiji jezik zbog zajedničke prošlosti s Bosnom i Hercegovinom poznaje koncept Djeda Mraza, izvještavali su o „Božićku“,⁸² umjesto „Dedek Mrazu“. Britanski *Guardian* navodi: „Bosanski katolici zovu ga Djed Božićnjak, bosanski Srbi Božić Bata. Bošnjaci ga zovu Deda Mraz, lik koji posljednjih 50 godina u školama dijeli poklone za Božić i Novu godinu.“⁸³ Srbijanske *Novosti* navode da je „u predškolskim ustanovama zabranjeno (je) okupljanje mališana i druženje s Božić Batom“, komentarišući u nastavku da je ovaj slučaj „još jedan dokaz snažne islamizacije delova BiH u kojima su Bošnjaci većina. To dokazuje činjenica da se u vrtićima redovno dele bajramski paketići, trotoare u centru Sarajeva farbaju u zeleno, u pojedinim tržnim centrima se ne toči alkohol i ne priprema svinjetina (...) Broj džamija je za deceniju dupliran. Pre rata bilo ih je 52, a sada je 101, dok je broj hrišćana, pao na svega nekoliko procenata.“⁸⁴ Čini se da se strani mediji nisu dovoljno posvetili kompleksnom bosanskohercegovačkom kontekstu i da su prilično površno izvještavali o ovom slučaju, bez pravljenja razlike između Djeda Mraza i Djeda Božićnjaka (*Santa Claus* / *Father Christmas* / Božićek / Božić Bata) te da su Djeda Mraza posmatrali kao bošnjačku inačicu Djeda Božićnjaka i Božić Bate. Cijeli slučaj za njih je prije svega dokaz navodne muslimanske isključivosti.

⁷⁹ „Bosnians protest the banning of Santa Claus in Sarajevo“, <http://macedoniaonline.eu/content/view/4913/55/>, pristupljeno 23.12.2010.

⁸⁰ „Father Christmas banned in kindergartens in Bosnia“, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/bosnia/4001031/Father-Christmas-banned-in-kindergartens-in-Bosnia.html>, pristupljeno 17.2.2010.

⁸¹ „Christmas banned in kindergartens in Sarajevo“, <http://www.mail-archive.com/news@antic.org/msg12310.html>, pristupljeno 2.2.2010.

⁸² „Ravnateljica sarajevskih vrtcev ne dovoli prihoda božićka, ker izhaja iz kršćanske tradicije“, <http://www.dnevnik.si/novice/neverjetno/1042325557>, pristupljeno 21.12.2010.

⁸³ Beaumont, „Nationalists triumph ...“, (2008), <http://www.guardian.co.uk/world/2008/dec/21/balkans-christmas-school>, pristupljeno 13.1.2010.

⁸⁴ D. Stojaković, „Verski virus u Sarajevu“, (10.12.2009), http://www.novosti.rs/code/navigate.php?Id=11&status=jedna&vest=165087&title_add=Verski%20virus%20u%20Sarajevu&keyword_add=islam%2C%20nova%20godina, pristupljeno 13.1.2010.

3.2. Analiza slučaja

Iz opisanog slučaja vidljivo je sljedeće: da je odlukom uprave JU „Djeca Sarajeva“ prekinut raniji običaj pojavljivanja Djeda Mraza na novogodišnjoj priredbi i da je osnovni navedeni razlog za to činjenica da Djed Mraz ne predstavlja vrijednosti koje jednako dijele sva djeca. Uslijedile su reakcije, uglavnom roditelja koji se s tim nisu slagali, nekih medija, nevladinih organizacija i SDP-a. Roditelji koji bi se eventualno slagali konkretno s ovom odlukom nisu javno istupali, ali je bilo općenitih reakcija i tvrdnji da Djed Mraz ne pripada muslimanskoj tradiciji i religiji. Ako u ovoj priči pokušamo staviti po strani ideološko sukobljavanje i senzacionalističko huškanje i promotriti ovu situaciju kroz prizmu međunarodnih standarda ljudskih prava, mogli bismo doći do modela za rješavanje ove i sličnih nedoumica koje se mogu javiti u javnim obrazovnim institucijama a koje se već ponegdje i uspješno prevazilaze u drugim pluralnim društvima. Ovakve kontroverze nisu isključivo bosanskohercegovački problem. Kako smo ranije vidjeli, ovo pitanje javlja se u većini pluralnih društava, te je stoga njegovo rješenje preduslov dobrih odnosa u društvu. Prije svega jasno je da ovdje imamo najmanje dvije interesne grupe. Prvu, one ljude koji lik Djeda Mraza smatraju dijelom svojih vrijednosnih sistema i drugu, one koji lik Djeda Mraza ne smatraju dijelom svojih vrijednosnih sistema.⁸⁵ Član 8. Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini kaže:

Opći ciljevi odgoja i obrazovanja proizlaze iz općeprihvaćenih, univerzalnih vrijednosti demokratskog društva, te vlastitih vrijednosnih sistema zasnovanih na specifičnostima nacionalne, historijske, kulturne i vjerske tradicije naroda i nacionalnih manjina koji žive u Bosni i Hercegovini.

Član 6. govori o zabranidiskriminacije djece gdje:

1. Svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti učešća u odgovarajućem odgoju i obrazovanju bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi.
2. Jednak pristup i jednake mogućnosti podrazumijevaju osiguranje jednakih uvjeta i prilika za sve, za početak i nastavak daljnjeg odgoja i obrazovanja.

⁸⁵ Ranije je u radu ukazano na nekoliko interesnih grupa koje se pojavljuju s obje strane ove debate. I protivnici i zagovarači globalizacije, vesternizacije i konzumerizma učitavaju Djedu Mrazu određena značenja; neke vjerske grupe (npr. jevreji, muslimani) smatraju da je previše, a druge (npr. Jehovini svjedoci) da je nedovoljno kršćanski; itd.

U svjetlu poštivanja univerzalnih i specifičnih vrijednosti društva koji proizlaze iz pozitivnih zakonskih propisa, analizirat ćemo stavove koje su iznijele strane uključene u ovu debatu. Argumenti protivnika zabrane mogu se rezimirati u tri teze.

Prva je ta da su zabrane i ograničavanja prava i sloboda kao takvi nedopustivi jer se, kako je između ostalog navedeno, time *krši temeljna obaveza bilo koje odgojno-obrazovne institucije da poštuje kućni odgoj djeteta i kulturne vrijednosti koje se poštuju unutar porodice*. Činjenica jeste da je pojavljivanje Djeda Mraza na priredbama običaj prisutan u javnim ustanovama, a ne obaveza definirana nastavnim planom i programom. Ipak, sam običaj, bez obzira na svoju edukativnu ili didaktičku svrhu, prilično je ustaljen u bosanskohercegovačkom obrazovnom sistemu. Na osnovu reagiranja u javnosti moguće je zaključiti da su roditelji koji svoju djecu odgajaju u atmosferi u kojoj ovaj lik ima određeni značaj u većini. Ali, na osnovu ostalih reagiranja i iskustava iz drugih dijelova svijeta jasno je da postoje i oni roditelji koji misle suprotno. U razgovoru s odgajateljicom iz jednog od sarajevskih vrtića doznajemo da su to u Bosni i Hercegovini uglavnom roditelji muslimani koji smatraju da Djed Mraz nije dio islamske prakse, poneki roditelji jevreji, Jehovini svjedoci i pripadnici drugih manjinskih vjerskih skupina u Bosni i Hercegovini. Zabranom pojavljivanja Djeda Mraza postiže se zadovoljavanje interesa manjine, što predstavlja eliminiranje tradicije i ugrožavanje interesa većine, što ni u kom slučaju ne može biti pravo rješenje. Međutim, i dalje ostaje problematična situacija u kojoj se ovakvom praksom negira postojanje navedene manjine.⁸⁶ U tom slučaju vlastiti vrijednosni sistemi takve djece bivaju označeni nepoželjnim. Javne obrazovne ustanove moraju uvažavati raznolikost koja postoji među djecom i ni na koji način ne smiju omogućiti privilegiranje određenih grupa nauštrb drugih. Ono što je potrebno manjini u ovom slučaju jeste da njihovo pravo na uvjerenje bude poštovano i zaštićeno.⁸⁷ Manjini, a ni većini, ne bi smjele niti bi trebalo da smetaju prakse koje su drugačije od njihovih sve dok se njima priznaje i omogućava prakticiranje njihovog prava na vjeru ili uvjerenje, odnosno dok se ne diskriminiraju. Ovdje je upitno upravo to elementarno uvažavanje svih na priredbama koje uključuju Djeda Mraza. Podrazumijeva se da svi to žele, čime se onima koji to ne žele šalje poruka da tu i ne pripadaju, odnosno da su različitosti problematične. Jednako kako bosanskohercegovačke obrazovne ustanove u svojoj najboljoj tradiciji uvažavanja vjerskih različitosti kod drugih praznika (npr. Božića, Uskrsa, Vaskrsa, Bajrama...) pokazuju uvažavanje onih koji to ne obilježavaju, i ovdje je potrebno unijeti malo dodatnog senzibiliteta. U protivnom,

⁸⁶ Geoffrey Brahm Levey, "Symbolic recognition", *Australian Journal of Political Science*, 41:3, (septembar), str. 367.

⁸⁷ Aly u Geoffrey Brahm Levey, "Symbolic recognition", *Australian Journal of Political Science*, 41: 3 (septembar), str. 361.

roditelji koji Djeda Mraza ne koriste kao odgojni metod i koji *svojoj djeci kroz cijelu godinu ne pričaju o Djedu Mrazu i nagradi koju će dobiti od njega za ovo ili za ono*, kako navodi majka jednog djeteta, primorani su da pronalaze druga rješenja za svoju djecu u ustanovi koja je dužna da pruža *jednake uvjete i prilike za sve*. Ta rješenja za sada se uglavnom ovdje svode najčešće na pronalazak alternativne brige za svoje dijete u tim danima i nereagiranje. Roditelji uviđaju da njihovo pravo na uvjerenje ne nailazi na razumijevanje, i da će njihovo dijete u slučaju reagiranja roditelja biti stavljeno u nepovoljan položaj u odnosu na drugu djecu. Priznavanje različitosti nije samo ostavljanje mogućnosti roditelju da svoje dijete, u ovom slučaju, izuzme s priredbe. Priznavanje različitosti mora biti koncipirano tako da niti jednom djetetu, ni na koji način ne budu onemogućeni *jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti učešća u odgovarajućem odgoju i obrazovanju bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi*. Neophodno je kod učiteljica i učitelja koji u saradnji s roditeljima donose odluke o završnoj zimskoj priredbi podići svijest o implikacijama koje određene opcije imaju.

Druga teza koju su koristili protivnici zabrane Djeda Mraza jeste da je on oduvijek bio simbol zajedništva, prijateljstva i jedinstva, a ne religije, te da zbog toga njegovo ukidanje razdire zajednicu. Vidjeli smo ranije da je dilema oko vjerskog karaktera ovog lika prisutna i u svijetu. Na osnovu toga jasno je da Djed Mraz može biti simbol za više različitih koncepata istovremeno. Jednako je jasno da je Djed Mraz kakvog poznaje bosanskohercegovačko društvo dio socijalističkog naslijeđa, kako je u radu pokazano. Iz diskusija je vidljivo da on većini ljudi koji ga uvažavaju ne predstavlja religijski simbol. Ali, to je ipak prije svega vezano za privatni stav pojedinca. Za neke ljude Djed Mraz nije simbol religije i oni u njemu vide zajedništvo i prijateljstvo na osnovu značaja koji mu je ranije pridavan. I iz te perspektive, ostali roditelji imaju pravo da ga ne prihvataju jednostavno na osnovu toga što ga ne smatraju dijelom svoje (religijske) tradicije. S druge strane, oni roditelji koji smatraju da je povezanost Djeda Mraza s likom Svetog Nikole dovoljno velika da ga to čini dijelom kršćanske (religijske) tradicije različite od njihove i dalje imaju pravo da ga ne smatraju dijelom svoje. Postavlja se pitanje ko ovdje odlučuje o tome da li nešto za nekoga jeste ili nije prihvatljivo. Jednako kao što općenito diskriminaciju detektira osoba koja biva diskriminira, a ne posmatrač koji smatra da to jeste ili nije diskriminacija, i u ovom slučaju roditelji su ti koji odlučuju da li je Djed Mraz simbol suprotan njihovom uvjerenju. Na ovo se dalje vezuje komentar da ako u njemu ne vide svi zajedništvo i jedinstvo, onda to dovodi do stvaranja dodatnih podjela među, ionako već previše, podijeljenim stanovništvom. Međutim, *podjele i različitosti* prisutne u bosanskohercegovačkom društvu ne smiju se, kako se to ovdje sugerira, izjednačavati. Nepriznavanje tih različitosti, jednostavno se može nazvati diskriminacijom i ignoriranjem činjenice

da u društvu postoje ljudi koji možda ne žive identično kao mi.⁸⁸ Samo uvažavajući različitosti i potrebe drugih može se kreirati društvo koje *poštuje specifičnosti nacionalne, historijske, kulturne i vjerske tradicije naroda i nacionalnih manjina koji žive u Bosni i Hercegovini*. Kako navodi Alibašić, razlike u društvu postoje i one se ne mogu gurnuti pod tepih ili izbrisati. „Jedino prihvatanjem tih razlika i učenjem djece kako se nositi s njima možemo dobiti zdravo, pluralno društvo.“⁸⁹ „Djeci se mora omogućiti da i na ovakvim primjerima izgrade svoje međuvjerske kompetencije, a da u isto vrijeme očuvaju svoje partikularne identitete.“⁹⁰ Martha Nussbaum smatra da upravo ovakav pristup omogućava razvoj tri ključna principa na kojima se zasniva učenje i podučavanje u liberalnom obrazovanju a to su mogućnost kritičkog razmišljanja o sebi i svojoj tradiciji, razumijevanje načina na koje se zajedničke potrebe i ciljevi različito postižu u različitim okolnostima i sposobnost razmišljanja o tome kako je to biti u nečijoj drugoj koži.⁹¹ Navedeni strah od *razdiranja zajednice* vezan je za strah od zagušivanja zajedničkog bosanskohercegovačkog nacionalnog identiteta, međutim njegova izgradnja ne smije i ne treba neophodno ići nauštrb pojedinačnih različitih identiteta. “Zapravo, četiri desetljeća dug napor da se potisnu pojedinačni identiteti u Bosni i Hercegovini potpuno je propao. I propao je upravo zbog nemogućnosti ili odbijanja komunističkog režima da dozvoli da se i pojedinačni i krovni identiteti razvijaju istovremeno.”⁹² Zajedništvo, prijateljstvo i jedinstvo građana treba graditi tako što će svi zajedno pokušati osigurati jednake mogućnosti i prilike za sve. Prihvatiti jednaka prava i obaveze jednih prema drugima, a ne nametanjem ideje o tome da je onaj ko, u ovom slučaju, (ne) prihvata Djeda Mraza drugačiji i time manje dobar. Potrebno je pokušati staviti se u poziciju onog drugog i otvoriti mu prostor da, u interakciji s nama, poboljša i svoj i naš svijet. Potrebno je omogućiti stvaranje dijaloga zasnovanog na zajedničkim dogovorenim uslovima.

⁸⁸ Jednako kao što prema trenutnoj praksi sprovođenja nastave vjeronauke postoji opasnost od diskriminacije učenika koji ne pohađaju vjeronauku iako Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u članu 9. propisuje da će “škola unapređivati i štiti vjerske slobode, toleranciju i kulturu dijaloga. Imajući u vidu raznolikost vjerovanja u BiH, učenici će pohađati nastavu iz vjerskog obrazovanja (vjeronauke) samo ako je to u skladu s njihovim uvjerenjima ili uvjerenjima njihovih roditelja. Škola ne može poduzimati bilo kakve mjere i aktivnosti kojima bi se ograničavala sloboda izražavanja sopstvenih i upoznavanja drugih i drugačijih vjerskih uvjerenja. Učenici koji ne žele pohađati vjeronauku ni na koji način neće biti dovedeni u nepovoljan položaj u odnosu na druge učenike.”

⁸⁹ Ahmet Alibašić, “Vjersko obrazovanje u javnim školama u Bosni i Hercegovini: Ka modelu koji podržava suživot i uzajamno razumijevanje”, Sarajevo, Fond otvoreno društvo BiH, 2009, str. 14, http://www.soros.org.ba/images_vijesti/stipendisti_2009/bos_ahmet_alibasac_full.pdf, pristupljeno 15.1.2010.

⁹⁰ Alibašić, „Vjersko obrazovanje...“, str. 4.

⁹¹ Nussbaum u Tricia Seifert, “Christian Privilege - Managing the Tensions of Spiritual Plurality”, *About Campus*, (maj/juni 2007), str. 15.

⁹² Alibašić, „Vjersko obrazovanje...“, str. 10.

Treća teza jeste da je borba za Djeda Mraza ustvari borba za sekularni karakter države. Osnovna karakteristika sekularne države upravo je svjetonazorska neutralnost koja se najčešće postiže odsustvom direktnog utjecaja bilo koje pojedinačne religije ili svjetonazora na državu i njene institucije. To ostavlja prostor za kritiku ovakve odluke ako se ona posmatra kao (jedno)religijski inspirirana. Ipak, iz ove debate mogla se naslutiti i (pogrešna) poruka da sekularno društvo kao takvo ne trpi javni vjerski pluralizam svojih građana i građanki, pretpostavljajući da je sekularno društvo ono društvo u kome je religija isključivo privatna stvar. Kako navodi Appleby, teorija sekularizacije predviđala je da će posljedica modernosti biti institucionalna razdvojenost vjerske i sekularne sfere društva i da će rezultat toga biti ne samo privatizacija religije već njeno marginaliziranje i smanjenje značaja. Ipak, ta teorija predmet je ozbiljnih napada, između ostalog, i zbog neočekivane sve veće prisutnosti religije.⁹³ Doslovno, milijarde ljudi organiziraju svoju svakodnevicu u skladu sa svojim uvjerenjima. Od odijevanja, ishrane, međunarodnih odnosa, ponašanja itd. U skorije vrijeme istraživanja o odnosima između sekularnog i religijskog smatraju povezanost između ovih sfera umnogome intimnijom nego je to ranije bio slučaj. One se preklapaju i uzajamno nadopunjuju, stvarajući tako postsekularno društvo u kome oni građani sekularnih društava koji nisu vjernici moraju prihvatiti svoje sugrađane vjernike kao jednake učesnike u javnoj sferi.⁹⁴

4. Zaključak

Kao studija slučaja za analizu prakse praznovanja u javnim obrazovnim institucijama poslužila je novogodišnja priredba i prisustvo Djeda Mraza. Međutim, naše društvo općenito treba znati kako ispravno postupiti u ovakvim i sličnim slučajevima, koji će se vjerovatno javljati u budućnosti. Iskustva sa Zapada ukazuju na to da predmet kontroverze mogu biti i praznici poput Valentinova ili Haloweena,⁹⁵ a i kod nas se sve više javljaju takve debate.⁹⁶ Kao osnovna polazišna tačka može nam poslužiti pravo roditelja da svoju djecu odgajaju prema svojim uvjerenjima, koje je garantirano i domaćim i međunarodnim pravnim dokumentima. Uvjerenja treba posmatrati u širem kontekstu svjetonazora koje roditelji smatraju naj-

⁹³ R. Scott Appleby, *The Ambivalence of the Sacred: Religion, Violence, and Reconciliation* (Oxford, Rowman & Littlefield, 1999), str. 3.

⁹⁴ Habermass u Gerald J. Russello, "The Fall of Secularism", http://insidecatholic.com/Joomla/index.php?option=com_content&task=view&id=4468&Itemid=48, pristupljeno 16.1.2010.

⁹⁵ Michael Imber, "Should Kris Kringle be Expelled from School? The Santa Dilemma", *American School Board Journal*(decembar 2003), str. 16.

⁹⁶ „Hoće li bosanski muslimani i ove godine obilježiti spomendan na katoličkog sveca Valentinu?“, *Preporod* (1.2.2010), str. 12.

ispravnijim za sebe i svoju djecu, što ne mora neminovno označavati isključivo tradicionalno religijsko vjerovanje ili religijsko vjerovanje uopće. Neophodno je izgraditi pristup koji nije zasnovan na privilegiranju i odnosima moći među različitim grupama u društvu, nego na razumijevanju različitosti među ljudima uz promoviranje univerzalnih vrijednosti i načela. Treba omogućiti i većini da bude ispoštovana njena tradicija ali i manjini da se uvažava njen izbor. Roditelji djece i djeca čiji izbori nisu identični izborima većine ne smiju biti ni u kom slučaju stavljeni u takvu poziciju koja će im sugerirati da su manje vrijedni ili da se njihov stav ne uzima za ozbiljno. Potrebno je iznaći zamjenska rješenja koja će svoj djeci pružati jednake uvjete i prilike. Djeca u Bosni i Hercegovini svoje partikularne identitete mogu izgraditi na zdravim temeljima samo u interakciji s drugom djecom čiji identiteti uključuju segmente koji su drugačiji od njihovih. Ako bismo se pravili da razlike u uvjerenjima kod ljudi ne postoje, svojoj djeci bismo, jednostavno rečeno, servirali laž. Uvažavanje razlika osnovni je segment svakog dobrog odgoja. Krovni nacionalni bosanskohercegovački identitet u ovakvom pristupu stvarima zasigurno neće trpjeti, štaviše ovo može samo doprinijeti njegovom zdravijem razvoju.

Sve interesne strane uključene u obrazovno-odgojni proces moraju dati svoj doprinos u usvajanju najboljih politika i praksi u odnosu na obilježavanje praznika i praznovanje u javnim obrazovnim institucijama. Tri su principa koja bi trebalo da budu vodilje svim akterima u obrazovnom procesu kada pristupaju ovom osjetljivom pitanju vjere i uvjerenja roditelja i njihove djece. Prvi princip je da svi članovi bilo koje zajednice zaslužuju dostojanstven tretman i da na osnovu ljudskog dostojanstva darovanog svakoj osobi, svaka osoba, odnosno, u ovom slučaju, svako dijete, zaslužuju poštovanje. Drugi i treći princip kažu da odluka o tome da budemo dijelom neke zajednice pripada samo nama (i našim roditeljima) i da ona ni u kom slučaju, niti najmanje, ne smije biti donesena pod utjecajem drugih ili radi njih.⁹⁷

⁹⁷ Tricia Seifert, "Christian Privilege - Managing the Tensions of Spiritual Plurality", *About Campus* (maj/juni 2007), str. 15.

Dodatak

Preporuke⁹⁸

Preporuke obrazovnim vlastima

- Uspostaviti interdisciplinarnu radnu grupu ili komisiju sastavljenu od nastavnika, roditelja, religijskih stručnjaka i predstavnika vlasti koja će ponuditi preporuke koje uključuju senzibilitet prema različitim uvjerenjima među djecom (npr. Odbor za jednake prilike za svu djecu ili sl.).
- Inicirati usvajanje politika u javnom obrazovnom sistemu koje će promovirati poštivanje različitih partikularnih identiteta djece kod obilježavanja različitih praznika.
- Posegnuti za iskustvima drugih zemalja koje su slična pitanja riješile na efikasan način (npr. Australija).

Preporuke obrazovnim institucijama

- Organizirati proslave na način da im mogu prisustvovati sva djeca a da njihova uvjerenja i uvjerenja njihovih roditelja ne budu ignorirana ili povrijeđena.
- Pokrenuti otvorene razgovore s roditeljima i dati im priliku da se izjasne u vezi sa svojim uvjerenjima i obilježavanjima određenih praznika i praksi koje ih slijede.
- Uputiti roditelje u njihova prava u odnosu na poštivanje njihovog opredjeljenja.
- Osmisliti i koristiti upitnike o praznicima i prazničnim praksama koje bi roditelji popunjavali pri upisu djece, čime bi se izbjeglo podrazumijevanje o tome ko šta slavi.
- Najmanje što se može uraditi jeste obezbijediti alternativna rješenja za onu djecu čiji roditelji ukazuju na neusklađenost određene prakse s njihovim uvjerenjima. Omogućiti roditeljima da ne moraju uzimati slobodan dan na poslu ili pronalaziti neku drugu brigu za dijete u tim danima, nego ispoštovati obavezu da sva djeca imaju jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti učešća u odgovarajućem odgoju i obrazovanju bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi.
- Neophodno je jasno odvojiti Božiće, Bajrame i druge vjerske blagdane od Nove godine kao državnog i međunarodnog praznika tako što obilježavanje Nove godine neće imati specifična vjerska obilježja oko kojih

⁹⁸ Ovaj rad pisan je s namjerom da se osvijetle dileme koje postoje u vezi s obilježavanjem praznika u javnim ustanovama, stoga sadrži značajne elemente *policy* studije kao i preporuke koje iz nje proizlaze.

se svi roditelji ne slažu, te s pripremama početi nakon 25. decembra i završiti obilježavanje prije 6. januara.

- Vjerski praznici mogu se obilježavati u javnim prostorima uzimajući u obzir osjećanja onih koji ih ne slave kao svoje. Potrebno je pripremati prigodne programe u dogovoru s roditeljima i poznavateljima materije.

Preporuke vjerskim zajednicama

- Zvaničnim saopćenjem javnosti i nadležnim obrazovnim institucijama jasno dati do znanja koje praznike zajednica obilježava te koji praznici ili prakse nisu dijelom vjerovanja te zajednice i nisu se tradicionalno ustalili u njenoj praksi.
- Biti otvoreni za saradnju i mogućnost nuđenja svoje potpore i pomoći kako nadležnim ministarstvima, tako i nastavnicima i prosvjetnim radnicima općenito.
- Uputiti roditelje u njihova prava u odnosu na poštivanje njihovog opredjeljenja.
- Pomoći roditeljima tako što će im se ponuditi razumljiva objašnjenja i sugestije koji će im omogućiti da njihov identitet bude ispoštovan.

Preporuke roditeljima

- Jasno iznijeti svoja uvjerenja i nastavnom osoblju, i ako je to potrebno, upravi obrazovne institucije i tražiti da se ona poštuju, ali ne nauštrb uvjerenja drugih.
- Angažirati se zajedno s ostalim roditeljima drugačijih uvjerenja i nastavnim osobljem na pokušajima rješenja nedoumica koje se mogu javiti u ovakvim situacijama i iznalasku metoda koje će biti prihvatljive za sve.
- Ukoliko postoji nezadovoljstvo nekim aspektom praznične politike u javnim institucijama iskazati svoje neslaganje i nezadovoljstvo udruživanjem i reagiranjem.

Preporuke nastavnom osoblju

- Ne podrazumijevati da je u skladu s uvjerenjima roditelja i djece „ovo ili ono“. Otvoreno razgovarati s roditeljima i pitati ih o tome.
- Imati na umu da sve porodice ne obilježavaju sve praznike, prakse, čak ni običaje, i pažljivo djeci prezentirati teme koje uključuju ovakva pitanja. Ne preporučivati djeci nešto što nije prisutno u njihovom kućnom odgoju (npr. A šta je tebi donio Djed Mraz?) jer to djeci može slati poruku da su njihov identitet i odgoj manje vrijedni od onih ostale djece.

“Cold war“ over Santa Claus: Culture and Policy of Holiday Celebrations in
Public Educational Institutions in Bosnia and Herzegovina
Đermana Šeta

Abstract

This paper analyses possibilities for culture and policy of holiday celebration in public educational institutions in Bosnia and Herzegovina, which would not erase individual identities' of children and would allow for respect and acceptance of diversities. In recent years the presence of “Djed Mraz” (“Santa Claus”) at children’s celebrations in day care centers and schools in Bosnia and Herzegovina has provoked heated discussion mostly related to the religious, secular, atheist or some other symbolism of this character. The case study analyses New Year’s celebration in public daycare institutions “Djeca Sarajeva” (“Children of Sarajevo”). The paper will present the historical development of the character and will offer a case study in order to highlight the main points of dispute and offer potential recommendations and solutions. The underlying idea behind the analysis is that all stakeholders in the educational process need to seriously approach this sensitive issue of religion and beliefs of parents and their children, and at the same time cherish the common national, Bosnian and Herzegovinian identity of their citizens and their individual, particular religious and cultural identities as well.

Key words: Djed Mraz (“Santa Claus”), “Djeca Sarajeva” (“Children of Sarajevo”), public educational institutions, common and particular identities